

KS. WITOLD KUJAWSKI

Z DZIEJÓW PARAFII LUBANIE

Okolice Lubania należą do najdawniej zasiedlonych w tej części Kujaw. Wprawdzie dzielnica ta jest ciągle niezbyt dokładnie zbadana pod względem archeologicznym, ale nawet niezbyt fachowe badania na początku XX wieku ówczesnego proboszcza z Lubania, ks. Władysława Kubickiego, wskazują na tę starożytność, sięgającą daleko w okres przedhistoryczny¹.

Zdaje się, że już w okresie początkowym istnienia państwa polskiego, w czasach pierwszych Piastów, Lubanie stanowiło poważniejszy ośrodek dóbr możnowładczych. W każdym bądź razie od dawna musiało należeć do przodków późniejszego wojewody kujawskiego, łęczyckiego i mazowieckiego – Boguszy, syna Mieclawa², a nawet stanowiło ośrodek jego posiadłości na Kujawach.

Był on pierwszą osobistością na dworze księcia Konrada Mazowieckiego i Kazimierza Konradowicza. Jego dobra rozciągały się na Kujawach i w ziemi dobrzyńskiej. W związku z nim Lubanie jawi się po raz pierwszy na kartach źródeł historycznych. Było ono miejscem wystawiania dokumentów przez tegoż Boguszę, wśród których jest też jego testament³. Leżąc na łożu śmierci, mając przy sobie biskupa wrocławskiego Wolimira (1252–1275) oraz kilku członków wrocławskiej kapituły katedralnej, dnia 20 marca 1258 r. zapisał w nim dużą część swoich dóbr żonie Ludmile, jednak z zastrzeżeniem, że Lubanie, po śmierci spadkobierczyni, ma się dostać kapitule katedralnej we Wrocławku⁴.

Z tego testamentu dowiadujemy się też nieco o parafii, już wówczas w Lubaniu istniejącej. Nie mogła to być mała parafia, skoro w 1258 r. byli w niej zatrudnieni dwaj kapłani, zwani kapelanami, noszący imiona Gostko i Zdanio⁵, a rok później, w 1259 r., zostali wspomniani tenże Gostko i Wawrzyniec⁶. Byli to zapewne proboszcz i wikariusz, albo nawet dwóch proboszczów, bo i tak się wówczas zdarzało w parafiach dobrze uposażonych. Stąd wniosek, że z pewnością znacznie wcześniej, zapewne jesz-

cze w XII wieku, w Lubaniu powstała parafia. Jest ona wymieniona, wraz z większością parafii kujawskich, w najstarszym zachowanym ich spisie sporządzonym z racji zbierania świętopietrza w 1325 r.⁷

Terytorium parafii lubańskiej, podobnie jak całych Kujaw, początkowo należało do pierwszej i jedynej diecezji polskiej w Poznaniu. Kiedy w 1000 roku została utworzona metropolia gnieźnieńska i nowe diecezje, bez wątplenia te tereny objęła archidiecezja gnieźnieńska. Kiedy około 1013 r. powstała pierwsza diecezja na Kujawach, w Kruszwicy, niewątpliwie okolice Włocławka zostały do niej włączone. Od czasu, kiedy w 1123 r. siedzibą diecezji stał się pobliski Włocławek, parafia ta jest związana z diecezją włocławską.

Ponieważ w źródłach historycznych nigdzie nie ma śladów, że Lubanie zostało nabyte przez Boguszę lub jego antenatów, można wnioskować, że od dawna należało do tego rodu i że fundacja kościoła w tej miejscowości została dokonana przez niego, a nie – jak uważano dawniej – przez Piotra Włostowicza, zwanego Duninem⁸, który należał do rodu Łabędziów⁹, natomiast Bogusza i jego przodkowie pieczętowali się herbem Doliwa¹⁰. Nie był to zatem ten sam ród. Chociaż więc w Lubaniu był starożytny kościół i wskazujący na XII wiek, to był jednak innej, aniżeli Włostowej fundacji i musiała to być fundacja rodu Doliwów, przodków Boguszy¹¹.

Nie posiadamy bliższych wiadomości o stanie parafii w okresie od XIII do XVI wieku. Wiemy jedynie, że w 1489 r. jest zapisana wśród dóbr kapituły włocławskiej i należały do niej, oprócz samej wsi parafialnej, następujące miejscowości: Gąbinek, Przywieczerzyn, Przywieczerzynek, Włoszyca, Grabianowo, Ustronie, Mikanowo, Kucierz, folwark Grabianówek, Janowice, Stawiec i Kałęczyn¹². Już z samej liczby wsi należących do parafii widać, że należała ona do większych na Kujawach. Kolejny zachowany fragment źródłowy, pochodzący sprzed 1527 roku, wymienia Lubanie na początku wykazu wsi należących do dóbr kapituły włocławskiej¹³. Także na pierwszym miejscu Lubanie zostało umieszczone wśród dóbr tej kapituły, gdy w 1527 r., za biskupa włocławskiego Macieja Drzewickiego¹⁴ (1513–1531), sporządzano wykaz beneficjów w diecezji i ich obciążenie z racji oddawanego *subsidium charitativum*¹⁵.

Jako związana z kapitułą, podlegała ta parafia jej prepozytowi, który był jej bezpośrednim kolatorem, wyznaczając dla niej proboszcza. Tak było przynajmniej w XVI wieku. Bowiem w 1577 r. zarząd parafią należał bezpośrednio do prepozyta Jana Tarnowskiego¹⁶, który prezentował na proboszcza Franciszka z Przin (z Przczonowa), wikariusza wicekustosza włocławskiego. Ponieważ ten nie rezydował w Lubaniu, a zapewne

przy katedrze wrocławskiej, dlatego z kolei on zatrudnił tu wikariusza, Stanisława z Brzezia, mieszkającego na miejscu w domu proboszcza i pobierającego odeń roczną pensję za pracę duszpasterską. W tym czasie był w Lubaniu jeszcze jeden kapłan, niejaki Łukasz, starzec, może dawny duszpasterz, utrzymujący się z dziesięciny od niektórych ról folwarcznych¹⁷.

W tamtym czasie probostwo to było faktycznie złączone z kolegium wikariuszy wrocławskich, ponieważ i później, od 1581 r., proboszczem był, po wyżej wspomnianym Franciszku, Andrzej Bialinin, także wikariusz katedralny. Prowizje na to beneficjum tym razem otrzymał 25 II 1581 r. od Macieja Wielickiego¹⁸, dziekana kapituły i oficjała wrocławskiego, za zgodą kapituły. Ten także tu nie rezydował, utrzymując wikariusza dla spraw duszpasterstwa i zarządzającego parafią w osobie Stanisława z Brześcia, który był tu już, jako wikariusz stały, od 2 IV 1579 r.¹⁹

Od 1587 r. obowiązki proboszcza powinien spełniać Andrzej Lubomin (z Lubrańca), ale tu nie rezydował, a jako wikariusza utrzymywał w parafii kapłana z archidiecezji gnieźnieńskiej, Macieja z Uniejowa²⁰. Ujemną stroną takiego stanu rzeczy było to, że w parafii pracowali właściwie najemnicy, nie angażujący się uczuciowo w sprawy parafialne i mało gorliwi, stąd duszpasterstwo pozostawiało wiele do życzenia. Ponadto na terenie parafii było kilku przedstawicieli innowierstwa, jak: Tulibowscy, Wiotascy (innym razem pisani Wijotescy) oraz Grabscy, właściciele kilku wiosek²¹. Wielu z nich nie przystępowało do sakramentów, jak to wnioskować można z zachowanego najstarszego protokołu wizytacyjnego z 1577 r.²² Owi innowiercy, jak zresztą w wielu parafiach w Polsce, często posuwali się nawet do gwałtów. W kościele parafialnym lubańskim pochowali przemocą innowiercę, Grzegorza Tulibowskiego. Ponieważ, według prawa kościelnego, czynem tym świątynia została zbezczeszczona, jej rekuncyiacji musiał dokonać biskup Stanisław Karnkowski (1567–1581)²³.

Przy końcu wieku XVI uposażenie parafii – tak w ziemię uprawną, jak i w dziesięciny – było wystarczające, chociaż nie wszystkie wioski, pewnie te z właścicielami innowierczymi, swoje powinności oddawały²⁴.

Najstarszą właściwie wiadomość o stanie świątyni w Lubaniu posiadamy z 1577 r. Była to, jak zapisano, świątynia stara i wymagała pilnego remontu. Nosiła wezwanie św. Mikołaja. Wezwanie to także sugeruje jej starożytność. Była konsekrowana, ale nie zapisano przez kogo. Nie znano także daty erekcji parafii. Posiadała wystarczające, chociaż nie za bogate, wyposażenie w paramenty liturgiczne²⁵.

Z protokołów wizytacyjnych z końcowych lat XVI wieku rysuje się następujący obraz świątyni parafialnej. Był to kościół murowany, nosił

cechy starożytności i uważano go za duninowski. Najświętszy Sakrament przechowywano w tabernakulum znajdującym się w ścianie. Było dobrze zabezpieczone i czysto utrzymane. Przed Najświętszym Sakramentem paliło się światło, ale jedynie podczas nabożeństw. Ołtarz wielki posiadał mensę murowaną. Chrzcielnica była drewniana, ale także czysto utrzymana. Wnętrze świątyni zostało w jakiś sposób zdeformowane, ponieważ przy wejściu pochowano w grobie dziecko niejakiego Karnickiego. Ponadto znajdowały się dwa ołtarze boczne. Po stronie prawej pod wezwaniem św. Mikołaja, a po przeciwnej pod wezwaniem Matki Boskiej. Paramenty kościelne znajdowały się w zakrystii murowanej. Cmentarz miał ogrodzenie z kamienia. W dzwonnicy wisiały trzy dzwony. W 1582 r. jeszcze nie spisywano metryk, ale już w 1598 r. zanotowano, że były spisywane²⁶.

Na początku XVII wieku, przed 1617 rokiem, proboszcz z Lubania, Bartłomiej z Pobiedzisk, korzystając zapewne z funduszy przeznaczonych przez kapitułę, a może także innych darczyńców, dokonał restauracji, a może nawet znacznej odbudowy starego kościoła²⁷. Poprawiono zapewne mury świątyni, jednak sklepienie pozostało drewniane – w prezbiterium kolebkowe, zaś w nawie głównej płaskie²⁸. Całość pokryto dachówką²⁹. Możliwe, że po tych pracach świątynia została ponownie konsekrowana. Źródła nic o tym nie mówią, ale można się tego domyślać, ponieważ w 1717 r. biskup sufragan włocławski Franciszek Łącki³⁰ konsekrował nowy ołtarz wielki³¹. Zatem i cała świątynia pewnie została przebudowana i jako taka powinna być ponownie poświęcona.

Po tych zmianach w ołtarzu wielkim w miejscu centralnym znajdował się obraz Matki Boskiej, a obok umieszczono wizerunki patronów Polski, św. Stanisława, Biskupa i Męczennika, oraz św. Wojciecha. W górnej natomiast kondygnacji zawieszono obraz św. Mikołaja, pewnie ten z dawnego ołtarza bocznego. Obok niego znajdowały się wizerunki św. Dominika i św. Kazimierza. Był tam również mały obrazek Matki Boskiej. Po stronie południowej znajdował się ołtarz boczny z obrazem Zdjęcia z Krzyża, zaś u góry wizerunek św. Zofii z Dziewicami. Trzeci wreszcie ołtarz, stojący po stronie przeciwnej, nosił wezwanie Matki Bożej, ale i przy nim umieszczono obrazy świętych Stanisława i Wojciecha, a także św. Jana Chrzciciela³². Wnętrze świątyni przyozdabiała ponadto belka tęczowa, prawdopodobnie z rzeźbą Męki Pańskiej³³.

Jak widać z powyższego, ołtarze były bogate w treść ikonograficzną. Niebawem jednak musiano dokonać dalszych zmian w wystroju i urządzeniu wnętrza, ponieważ w latach czterdziestych XVII wieku przybył jeszcze jeden ołtarz, poświęcony św. Annie³⁴.

Wspomnianemu proboszczowi Bartłomiejowi zawdzięczamy też odbudowanie szkoły parafialnej, w której w 1626 r. uczyło się około dziecięciu chłopców³⁵. W tym czasie wikariuszem był Wojciech, także wywodzący się z Pobiedzisk. Po śmierci proboszcza Bartłomieja, następcą jego od 1646 r. został Szymon Wietrzykowski³⁶.

Od połowy XVII wieku aż do 1711 r. źródła kościelne milczą o parafii lubańskiej. Stąd nie wiemy, na ile ucierpiała ona podczas najazdu szwedzkiego. Przed 1711 rokiem do parafii przybył Marcin Szydłowski, a po nim, od 1724 r., nastął ks. Piotr Murkowski, kanonik kruszewicki³⁷ i proboszcz nieszawski, później zaś, około 1775 r., proboszczem został Jakub Chełstowski³⁸.

Możliwe, iż po zniszczeniach szwedzkich musiano dokonać pewnych prac wewnątrz świątyni, ponieważ około 1711 r. dały się zauważyć zmiany. Wprawdzie po dawnemu wielki ołtarz był poświęcony Matce Bożej i św. Mikołajowi, a w prawym czczono św. Annę, ale ołtarz lewy otrzymał za patronów Aniołów Stróżów³⁹. Powstanie tego ołtarza miało związek z zaprowadzeniem bractwa Aniołów Stróżów, co stało się w 1710 r., za sprawą chorążego brzeskiego Piotra Osieckiego⁴⁰. Cała świątynia w tym czasie robiła wrażenie zadbanej. Sufit i ściany były pomalowane, okna znajdowały się w dobrym stanie. Na chórze muzycznym był organ⁴¹. Podobnie korzystnie prezentował się kościół na zewnątrz. Dach uwidocznił podział na nawę i prezbiterium. Pośrodku znajdowała się wieżyczka z sygnaturką. Po południowej stronie stała murowana zakrystia. Kruchta, ale zdaje się boczna, była drewniana. Wszystko było pokryte dachówką. Dwa średniej wielkości dzwony wisiały w stojącej obok drewnianej dzwonnicy, a trzeci dzwon, duży, zawieszono na słupach⁴².

Było pomieszczenie na szkołę i miał kto uczyć, ale nie było chętnych do pobierania nauki⁴³. Podobnie był dom dla ubogich, czyli przytułek, albo inaczej szpital, jednak nie posiadał własnego funduszu, dlatego mieszkających tu trzech ubogich utrzymywało się z jałmużny⁴⁴.

Przez następnych około pięćdziesięciu lat w zewnętrznym otoczeniu kościoła nic właściwie się nie zmieniło, z tym tylko, że krótko przed 1779 r. piorun uszkodził sygnaturkę, a nawet mury świątyni⁴⁵. Ponadto na cmentarzu przykościelnym, na dębowym cokole, ustawiono figurę św. Jana Nepomucena⁴⁶.

Znacznym natomiast zmianom uległo urządzenie wnętrza świątyni, zwłaszcza ołtarzy, które przebudowano. W wielkim ołtarzu obraz patrona św. Mikołaja, malowany na płótnie, znajdował się teraz na zasuwie, a za nią był wizerunek Matki Boskiej, trzymającej Dzieciątka na ręku.

Po bokach tego ołtarza stały cztery złożone kolumny i cztery, także złożone, figury. Może to były te figury świętych, które były już pół wieku wcześniej. Jeszcze większym zmianom uległy ołtarze boczne, a nawet zwiększyła się ich liczba. Po stronie lekcji stał teraz ołtarz św. Józefa, a po przeciwnej świętych Aniołów Stróżów, mający w górnej kondygnacji wizerunek św. Katarzyny. Przybył czwarty ołtarz, usytuowany w nawie i noszący wezwanie św. Anny, który w miejscu centralnym ukazywał główne tajemnice z życia Matki Bożej, zaś obraz patronki umieszczono u góry⁴⁷.

W połowie XVIII wieku (1761 r.) liczba wsi parafialnych znacznie się zwiększyła i należały do niej następujące miejscowości: Lubanie, Miłkanowo, Ustronie, Janowice, Stawiec, Przywieczerzynek, Kawęczynek, Przywieczerzyn, Włoszyca, Bezie, Grabianowo, Kucierz z Kępą, Gąbiniek oraz osady młyńskie Kawka, Ośła i na Piaskach. Wiernych przystępujących do sakramentów wielkanocnych było wtedy 752 osoby, ale na terenie parafii mieszkało już około 200 luteran⁴⁸.

Ponieważ w tym czasie całkowitemu zniszczeniu uległ dom będący schronieniem dla ubogich, staraniem proboszcza, ks. Józefa Nałęcz Słowińskiego⁴⁹, kanonika kruszwickiego i dziekana nieszawskiego, w 1783 r. wybudowano nowy przytułek⁵⁰.

Stan posiadania kościoła i parafii uległ znacznemu zmniejszeniu w następstwie zabrania przez zaborców Kościołowi dotychczas posiadanych majątków. Dotyczyło to także Lubania, gdzie swoje dobra miała kapituła wrocławska, a także parafia. Sporządzony w 1870 r. plan gruntów przywiązanych do uposażenia proboszcza w Lubaniu wykazuje, że razem ziemi użytkowej było sześć mórg, cmentarz zajmował jedną morgę i 70 prętów, zajazd pod kościół prętów 87 i plac zajęty pod zabudowania kościelne zajmował jedną morgę i 238 prętów, co razem wynosiło dziewięć mórgów i 95 prętów kwadratowych⁵¹.

Niepewny czas pierwszych rozbiorów Polski zapewne nie wpływał korzystnie na dbałość o sprawy parafialne. Może to było przyczyną, że w 1791 r., podczas wizytacji, musiano zwrócić uwagę, że należy bardziej zadbać o świątynię, żeby nie popadła w ruinę oraz nakazano wystawić nową dzwonnice⁵². Jeżeli zaś idzie o sprawy duszpasterskie, o których z reguły źródła mówią bardzo mało, to przypomnieć należy, że w parafii lubańskiej na początku XIX wieku były obchodzone odpusty w dzień patrona św. Mikołaja oraz Aniołów Stróżów i Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny⁵³.

W 1829 r. parafię Lubanie przejął nowy proboszcz, Franciszek Małszycki. Ze spisanego wówczas protokołu i spisu *fundi instructi* dowiadu-

jemy się, że dzierżawcą zabranego przez władze zaborcze majątku kapitulnego Lubaniu, był niejaki Feliks Cholewicki. Parafia lubańska była jedną z większych parafii kujawskich, skoro obejmowała 23 miejscowości. Świątynia jednak wymagała remontu w wieży i tylnej „facjacie”, czyli w ścianie frontowej. Bogate było wyposażenie w paramenty liturgiczne. W polu, poza wsią, był urządzony cmentarz grzebalny. Już około 1880 r. okazał się on zbyt mały i w 1885 r. został powiększony⁵⁴. Jest tu także dokładny opis uposażenia proboszcza oraz wykaz posiadanej roli i ogrodów⁵⁵.

Po kilku latach, 20 czerwca 1832 r., zmarł proboszcz Franciszek Małyzycki⁵⁶, a na jego miejsce przyszedł Mateusz Sołtysiński. Sporządzony przy przejmowaniu probostwa spis *fundi instructi* daje o wiele dokładniejszy opis świątyni i parafii lubańskiej. Lubanie było wsią rządową, czyli zabraną dawnej właścicielce, kapitule włocławskiej. Prawo patronatu należało teraz do rządu. Stan kościoła wymagał rychłej reperacji. Podano, że wszystkich katolików w parafii było 1210. Bardzo dokładnie sporządzony spis wszelkiej własności kościelnej wskazuje na bogactwo wyposażenia. Księgi metryk rozpoczynały się od 1751 roku. Było także nieco akt w kancelarii parafialnej dotyczących się bractwa, prowadzonych napraw kościoła i innych. Sporo miejsca poświęcono inwentarzowi gospodarczemu należącemu do parafii oraz opisowi budynków plebańskich. Ponadto podano wykaz wszelkiego uposażenia parafii oraz płaconych podatków⁵⁷.

Na ile zdołano zabezpieczyć mający kilka wieków kościół, trudno powiedzieć. Zapewne były to doraźne naprawy. Dlatego w XIX wieku coraz to odzywały się głosy, że stan świątyni jest niezadowolający i wołający o gruntowną naprawę⁵⁸. Wizytatorzy często zwracali uwagę na konieczność naprawy⁵⁹. Okręg parafialny, może co do wielkości niewiele się zmienił, ale w tym czasie przybyło sporo nowych miejscowości i obejmował wsie rządowe: Lubanie, Kucierz, Gąbinek, Mikanowo, osada Piaski, Piekut, Młyn Ośła i Młyn Kawka. Wsiami szlacheckimi natomiast były: Ustronie, Sarnówka, Kawęczynek, Janowice, Stawice, Przywieczerzynek, Przywieczerzyn, Zapomianowo, Włoszyca z osadami Bodzia, Popielarze, Kościa Górka, Młyn Byziewo, Młyn Grabianowo. W parafii było siedem dworów⁶⁰. Ponieważ, jak na owe czasy, Lubanie było parafią dosyć dużą pod względem liczby wiernych, skoro w 1829 r. były w niej 1104 osoby przystępujące do sakramentów wielkanocnych⁶¹ i była tendencja wzrostowa, bo przykładowo w 1877 r. było wiernych 1520 osób⁶², zaś w 1894 r. już 2849⁶³, stąd coraz częściej postulowano, aby – wobec ciasnoty starej świątyni – albo wystawić nową, albo starą rozbudować. Chociaż kolejny

opis stanu parafii z 1879 r., który podaje, że kościół wystawiony był z kamienia polnego, z przybudowaną z cegły kruchtą, kryty dachówką, z chórem i trzema ołtarzami, nie podkreślał jego złego stanu. Dzwonnica na cmentarzu drewniana, obita deskami, kryta dachówką. Dalej opis zabudowań proboszczowskich oraz uposażenia, a także wyposażenia w paramenty liturgiczne. Proboszczem od 21 III 1854 r. był Wincenty Kosmański⁶⁴.

W 1885 r., gdy parafię przejmował ks. Roman Wiśniewski, sytuacja w Lubaniu była następująca: świątynia, wystawiona z kamienia, była dosyć dobrego stanu, ale zaznaczono, że była za szczupła na tę parafię. Sufit w nawie głównej płaski drewniany, w prezbiterium zaś podbitka tynkowana, malowana na niebiesko. Kościół miał zrobioną lamperię, ale czy drewnianą, czy malowaną, nie wiadomo. Ściany malowane, ale szczegółów nie znamy. Ołtarz wielki z obrazem patrona św. Mikołaja na zasuwie, a pod nim obraz Matki Boskiej. Z prawej strony ołtarz Aniołów Stróżów, z lewej Matki Boskiej Wniebowziętej. Sygnaturka, umocniona żelaznymi okuciami z dzwonem. Dzwonnica drewniana z trzema dzwonami. Ogrodzenie cmentarza z kamienia polnego, ale brakowało furtek. Cmentarz grzebalny w polu, ogrodzony kamiennym murem, nieco uszkodzonym. Dalej dokładny spis wyposażenia, uposażenia i wykaz miejscowości parafialnych⁶⁵.

Ksiądz Wiśniewski już w 1886 r. odszedł, a na jego miejsce przyszedł ks. Pantaleon Olkiewicz. Sporządzony z tej okazji spis nie różni się właściwie od poprzedniego⁶⁶.

W 1892 r. należały do parafii następujące miejscowości: Lubanie, kolonia Lubańska, Mikanowo, Ustronie, kolonia Ustronie, Bodzia, Sarnówka, Janowiec kolonia i folwark, Przywierczeryn, Przywierczerynek i kolonia, Włoszyca i kolonia, Mikorzyn, Kucierz, Gąbiniek, Grabianowo, Koziagórka, Ośła, Stawiec, Kawęczyniek, Popielane, Byzie, Piekut, Krzyżówki i Dąbrówka. Zwiększyła się też znacznie liczba wiernych i w tymże roku wynosiła 2922 osoby⁶⁷. Tak więc, wobec wzrastającej liczby wiernych jasnym się stawało, że należy świątynię powiększyć.

Myśl o budowie nowego kościoła, względnie o rozbudowie starej świątyni, powzięto najprawdopodobniej zaraz po 1886 roku, kiedy proboszczem został tu ks. Pantaleon Olkiewicz. Zdecydowano się na daleko idącą przebudowę starej świątyni. Praktycznie wykorzystano ze starego jedynie zakrystię i fragment murów północnych prezbiterium. Nowej, bo praktycznie taką się stała, świątyni, nadano modny wówczas styl neogotycki⁶⁸. Pracami kierował osobiście ksiądz Olkiewicz. Kościół znacznie powiększono, przedłużając nawę oraz dodając dwie kaplice⁶⁹.

Jego następcą, od 1900 r. został ks. Władysław Kubicki⁷⁰, chociaż przez czas pewien pozostawał także profesorem w Seminarium Duchownym we Włocławku i tam mieszkał. On to, razem z wikariuszami dokończył prac. Wybudował wieżę, która posłużyła jako dzwonnica. Wewnątrz świątyni dano terakotową podłogę, ufundowano nowy wielki ołtarz z chęcińskiego białego marmuru. Sprawiono ołtarze boczne i ołtarze w kaplicach. Słowem wyposażono kościół we wszystko, co było potrzebne do sprawowania liturgii. Brak odpowiedniej plebanii spowodował opóźnienie sprowadzenia się proboszcza do Lubania. Dopiero gdy i tę wystawił w 1908 r., mógł tu zamieszkać. Tych prac i budowy mógł dokonać dzięki życzliwej ofiarności parafian i hojnych ofiarodawców. Tak odnowiona, prawie że od fundamentów, świątynia, została konsekrowana dnia 18 sierpnia 1909 r. przez biskupa włocławskiego Stanisława Zdzitowieckiego⁷¹.

Ksiądz Władysław Kubicki odszedł do parafii Świerczyn w 1919 r.

Po tych przebudowach, kościół w Lubaniu, według opisu z 1923 r., był murowany z kamienia, ale z dwiema przybudowanymi kaplicami. W ołtarzu wielkim znajdował się obraz Matki Boskiej, malowany na drewnie i drugi obraz Pana Jezusa, malowany na płótnie. Dwa ołtarze boczne z nastawami z drewna dębowego. Po stronie prawej w ołtarzu był obraz św. Józefa, malowany na płótnie, po przeciwnej zaś ołtarz św. Mikołaja, patrona parafii. Kaplica po stronie prawej miała za patrona św. Franciszka, zaś kaplica po stronie przeciwnej była poświęcona Aniołom Stróżom. Ambona drewniana przyozdobiona rzeźbami przedstawiającymi czterech ewangelistów. Jeżeli doda się do tego bogate wyposażenie we wszelkie potrzebne sprzęty i paramenty liturgiczne, a także nową murowaną plebanię oraz nowy dom dla służby kościelnej⁷², to należy stwierdzić należyty stan budynków kościelnych.

Powyższe sprawozdanie uzupełniają dane zapisane przez dziekana nie-szawskiego, ks. Jana Sowińskiego. Stwierdził on należytą troskę o czystość domu Bożego, stwierdzając jednocześnie, że pomimo niedawnej rozbudowy, jest on ciągle zbyt szczupły, jak na tej wielkości parafię. Obok stała wyniosła murowana dzwonnica, pokryta blachą cynkową. Dziekan zwrócił uwagę na brak należytego ogrodzenia wokół cmentarza kościelnego. Powyższy opis wnętrza został tu uzupełniony o wiadomość o chrzcielnicy, wykonanej z piaskowca, przykrytej pokrywą z miedzi. Organy, o których poprzednio powiedziano, że są w stanie złym, teraz miały być już w należyтым stanie. Plebania dobra, jak i nowa organistówka, budowana przez aktualnego proboszcza ks. Pełczyńskiego⁷³.

Godną przypomnienia jest ocena dokonana przez dziekana, a odnosząca się do ówczesnych parafian, co do ich postawy religijno-moralnej. Większość mieszkańców parafii stanowili rolnicy i to właściciele raczej zamożniejsi. Służby folwarcznej było stosunkowo mało, bowiem w parafii znajdowały się jedynie cztery dwory: w Lubaniu, Janowicach, Ustroniu i Kałużynku. Jednak w tym czasie i tu dało się zauważyć szerzenie wywrotowych poglądów areligijnych, pomimo starania duszpasterza, aby nie brakło szkół ludowych, w których uczyło dziewięciu nauczycieli, i pomimo regularnie głoszonych nauk w kościele. W parafii działały wówczas takie organizacje, jak Kółko Rolnicze, Straż Ogniowa, Koło Macierzy Szkolnej i Koło Gospodyń. Ale ogólnie stwierdzano brak ludzi inteligentniejszych, takich, którzy chętnie pomagaliby w pracy społecznej⁷⁴. Że lud parafii tej jest trudny i placówka ciężka, skarżyć się będą i później kapłani tu pracujący⁷⁵.

W parafii Lubanie znajdowały się dwa cmentarze. Aktualnie używany cmentarz grzebalny i dawny, chociaż nie jest wiadomo, z którego czasu, tzw. choleryczny, obsadzony sosnami. Ponieważ rosnące tam drzewa były po kryjomu wycinane przez mieszkających w pobliżu parafian, proboszcz Pełczyński w 1924 r. zyskał zgodę Kurii Diecezjalnej we Włocławku, aby znajdujące się tam drewno sprzedać na publicznej licytacji, a zyskane fundusze przeznaczyć na dalsze urządzenie plebanii i organistówki⁷⁶.

Następcą ks. Pełczyńskiego był ks. Mieczysław Janowski, który w kwietniu 1924 r. musiał zakupić dwa dzwony, skoro prosił o zezwolenie na ich poświęcenie⁷⁷. Ten proboszcz był tu jednak krótko, bowiem w roku następnym nastąpił do parafii ks. Saturnin Czaki. Pozostały jakieś niedomówienia związane ze sprawami finansowymi, jakieś należności ciążyące na parafii, powstałe jeszcze za ks. Pełczyńskiego, nie załatwione należycie przez ks. Janowskiego, o które potem wiedli spór księża Pełczyński i Janowski⁷⁸. O ostatecznym załatwieniu tej drażliwej sprawy źródła milczą. Pewnie ks. Czaki w jakimś stopniu roszczenia ks. Pełczyńskiego spełnił, bo zobowiązał się w 1927 r. zwrócić 600 złotych⁷⁹.

Za tego proboszcza wróciła sprawa własności gruntu i domu, które dawniej należały do przytułku parafialnego. Ponieważ własność kościelną za czasów rozbiorów upaństwowiono, w okresie międzywojennym gmina Lubanie sądziła, że ten grunt, a także dom do niej należą. Jednak majątkiem tym zarządzał proboszcz wspólnie z Komitetem. W 1933 r., pewnie na wniosek gminy, Wydział Pracy i Opieki Urzędu Wojewódzkiego w Warszawie postanowił ustalić, kto jest prawnym właścicielem tego majątku, pytając o to Kurię Diecezjalną we Włocławku⁸⁰, w parafii bowiem

nie znaleziono żadnych dokumentów w tej sprawie⁸¹. Kuria wyjaśniła, że z zachowanych dokumentów w archiwum wynika, iż jest to własność Kościoła Rzymsko-Katolickiego⁸². Sprawa ta nie była jeszcze zamknięta w 1935 r.⁸³, a ostatecznego załatwienia sprawy nie znamy.

Normalne funkcjonowanie parafii przerwał wybuch drugiej wojny światowej. Jej pasterz, wspomniany wyżej ks. Saturnin Czaki już 21 października 1939 r. został przez Niemców aresztowany. Przetrzymany był w kilku obozach; zmarł 20 kwietnia 1940 r. w Sachsenhausen⁸⁴.

Dzieje powojenne parafii Lubanie to już nowe zagadnienie, którym w przyszłości należy także się zająć.

PRZYPISY

¹ *Sprawozdanie z wizyty pasterskiej. Lubanie*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 3(1909), s. 325–327.

² Zob. J. Nowacki, *Bogusza*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 217; S.M. Zacherska, *Opactwo św. Gotarda w Szpetalu a misja pruska*, Warszawa 1960, s. 62–71; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 2, Lipsk 1839, s. 202–203.

³ Archiwum Diecezjalne we Włocławku (ADWł), Dokument 26.

⁴ Tamże; *Dokumenty kujawskie i mazowieckie przeważnie z XIII wieku*, zebrał i wyd. B. Ulanowski, w: *Archiwum Komisji Historycznej*, t. 4, Kraków 1888, s. 193–194. Diecezja włocławska otrzymała kilka wsi w ziemi dobrzyńskiej.

⁵ ADWł, Dokument 26; *Dokumenty kujawskie i mazowieckie...*, poz. cyt., s. 193–194

⁶ *Codex diplomaticus Poloniae*, ed. L. Ryszczewski, A. Muczkowski, t. 2/1, Varsaviae 1848, nr 78, s. 63–64.

⁷ *Monumenta Poloniae Vaticana*, ed. J. Ptaśnik, t. 1, Cracoviae 1913, s. 248–282; S. Lębrowski, *Wizytacje diecezji włocławskiej*, cz. 1, t. 1, z. 2, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, 10(1965), s. 155–160.

⁸ *Visitatio decanatus ruralis brzestensis... facta Anno Domini 1584*, w: *Monumenta historica dioeceseos Wladislaviensis* (MHDWł), fasc. 22, Wladislaviae 1903, s. 73.

⁹ S. Bieniek, *Piotr Włostowicz*, Wrocław 1965, s. 6.

¹⁰ S.M. Zacherska, *Opactwo św. Gotarda w Szpetalu...*, dz. cyt., s. 62.

¹¹ Zob. *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 11, z. 1, Warszawa 1969, s. 8.

¹² *Lustracja poradnego i rejestr łańców województw brzesko-kujawskiego i inowrocławskiego z roku 1489*, w: *Teki archiwalne*, t. 7, Warszawa 1961, s. 113–114.

¹³ *Fragmentum antiquum*, w: MHDWł, fasc. 11, Wladislaviae 1891, s. 6.

¹⁴ Biogram tego biskupa włocławskiego, a następnie prymasa zob.: A. Szczępański, *Drzewicki Maciej h. Ciołek*, w: *Włocławski słownik biograficzny*, t. 1, Włocławek 2004, s. 48–51.

¹⁵ *Liber retaxationum dioeceseos Wladislaviensis*, w: MHDWł, fasc. 11, Wladislaviae 1891, s. 25.

¹⁶ Był to późniejszy biskup poznański, włocławski, a w końcu arcybiskup gnieźnieński i prymas Polski. Zob. S. Chodźński, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, s. 948 (rps w ADWł).

¹⁷ *Visitatio ecclesiarum in Archidiaconatu Dioecesis Wladislaviensis consistentium... facta sub Anno Dni 1577 in principio mense Septembris incoepa*, w: MHDWł, fasc. 17, Wladislaviae 1899, s. 92.

¹⁸ Najpierw dziekan kapituły, a następnie biskup sufragan włocławski. Biogram jego zob.: S. Chodźński, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, dz. cyt., s. 986–989; tenże, *Biskupi sufragani włocławscy*, Włocławek 1906, s. 42.

¹⁹ *Visitatio Ecclesiarum in decanatu Raciąsiensi, ac nomenclatura oppidorum ac villarum ad eundem spectantium, Anno Domini 1584*, w: MHDWI, fasc. 22, Wladislaviae 1903, s. 75.

²⁰ *Trium decanatum: Nieszeviensis, Radzieiowiensis et Brestensis, per Rev. D. Lucam ab Uniejow Archidiaconum Wladislaviensem, in anno Dni 1594 facta visitatio*, w: MHDWI, fasc. 23, Wladislaviae 1907, s. 21.

²¹ Tamże.

²² MHDWI, fasc. 17, s. 93.

²³ MHDWI, fasc. 22, s. 73.

²⁴ MHDWI, fasc. 17, s. 92.

²⁵ Tamże; *Decanatus Nieszoviensis*, w: MHDWI, fasc. 21, Wladislaviae 1901, s. 164.

²⁶ MHDWI, fasc. 22, s. 73–75; MHDWI, fasc. 21, s. 164–166.

²⁷ ADWł, Akta Biskupów Kujawsko-Pomorskich (ABKP), *Visitatio ecclesiarum dioecesis Wladislaviensis* [...] Anno Dni 1626 peracta, sygn. ABKP, Wiz. 8(72), k. 19.

²⁸ ADWł, ABKP, *Visitatio ecclesiarum in archidiaconatu Wladislaviensis* [...] in Anno Domini millesimo sexcentesimo trigesimo nono et alias successive facta et expedita, sygn. ABKP, Wiz. 13(74), s. 789.

²⁹ ADWł, ABKP, *Visitatio ecclesiarum dioecesis Wladislaviensis* [...] Anno Dni 1626 peracta, sygn.: 8(72), k. 19.

³⁰ Biogram zob.: S. Chodyński, *Biskupi sufragani włocławscy*, Włocławek 1906, s. 46–49.

³¹ ADWł, ABKP, Wiz. 13(74), s. 721.

³² ADWł, ABKP, Wiz. 8(72), k. 19.

³³ ADWł, ABKP, Wiz. 13(74), s. 790.

³⁴ Tamże, s. 791.

³⁵ ADWł, ABKP, Wiz. 8(72), k. 20.

³⁶ ADWł, ABKP, Wiz. 13(74), s. 797.

³⁷ Biogram zob.: A. Fiutak, *Katalog prałatów i kanoników kruszwickich*, s. 75 (rkps w ADWł).

³⁸ ADWł, ABKP, *Visitatio ecclesiarum parochialium* [...] Anno Domini 1711, sygn. ABKP, Wiz. 14(75), k. 280v–281; ADWł, ABKP, *Visitatio ecclesiarum* [...] Anno 1725 expedita, sygn. ABKP, Wiz. 19(80), k. 106.

³⁹ ADWł, ABKP, Wiz. 14(75), k. 280v–281; ABKP, Wiz. 19(80).

⁴⁰ ADWł, ABKP, *Visitatio decanatus Nieschowiensis* ..., Anno Domini 1761 facta, sygn. ABKP, Wiz. 22(514), k. 52.

⁴¹ ADWł, ABKP, Wiz. 19(80), k. 105.

⁴² Tamże.

⁴³ Tamże, k. 106.

⁴⁴ Tamże, k. 106v.

⁴⁵ ADWł, ABKP, *Visitatio generalia ecclesiarum Słuzewiensis et Nieschowiensis*... resumpta Anno 1779, sygn. ABKP, Wiz. 41(89), k. 218v.

⁴⁶ Tamże, k. 213.

⁴⁷ Tamże, k. 213–213v.

⁴⁸ ABKP, Wiz. 22(514), s. 55.

⁴⁹ Biogram zob.: A. Fiutak, *Katalog prałatów i kanoników kruszwickich*, dz. cyt., s. 106.

⁵⁰ ADWł, Akta parafii Lubanie 1, k. 81.

⁵¹ ADWł, Akta parafii Lubanie 2 (1858–1891), k. 2v. Jest to plan wykonany w 1870 r. przez mierniczego przysięgłego Józefa Kwiatkowskiego; jeden z bardzo nielicznych planów geodezyjnych zachowanych z tamtego okresu.

⁵² ADWł, ABKP, *Wizytacja dekanatu nieszawskiego w 1791 roku*, sygn. Wiz. 75, k. 2.

⁵³ ADWł, Akta parafii Lubanie 1, k. 151v.

⁵⁴ ADWł, Akta parafii Lubanie 2, k. 156.

⁵⁵ ADWł, Akta parafii Lubanie 1, k. 74–79v. Jest to bardzo dokładna wizytacja obrazująca także stronę materialną parafii.

- ⁵⁶ ADWł, Akta parafii Lubanie 1, k. 88.
- ⁵⁷ Tamże, k. 91–96.
- ⁵⁸ ADWł, Akta parafii Lubanie 1, k. 74.
- ⁵⁹ ADWł, Akta Biskupów Kujawsko-Kaliskich (ABKKal), Księga wizyt dekanatu nie-szawskiego [...] odbyta przez X. Norberta Sobeckiego, kanonika kaliskiego, dziekana nie-szawskiego, proboszcza służewskiego w roku 1829, sygn. ABKKal, Wiz. 15, k. 17.
- ⁶⁰ ADWł, ABKKal, Wiz. 15, k. 17v.
- ⁶¹ Tamże.
- ⁶² *Catalogus ecclesiarum [...] dioecesis Vladislaviensis seu Calisiensis pro anno Domini 1877*, Vladislaviae 1876, s. 21.
- ⁶³ *Catalogus ecclesiarum [...] dioecesis Vladislaviensis seu Calisiensis pro anno Domini 1894*, Vladislaviae 1894, s. 30. Można mieć pewne wątpliwości co do dokładności danych podawanych w schematyzmach, jednak wzrost liczby wiernych nie ulega wątpliwości.
- ⁶⁴ ADWł, Akta parafii Lubanie 2, k. 101–104v.
- ⁶⁵ Tamże, k. 160–163v.
- ⁶⁶ Tamże, k. 179–184.
- ⁶⁷ *Catalogus ecclesiarum [...] dioecesis Vladislaviensis seu Calisiensis pro anno Domini 1892*, Vladislaviae 1893, s. 28.
- ⁶⁸ *Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. 11, z. 1, Warszawa 1969, s. 8.
- ⁶⁹ *Sprawozdanie z wizyty pasterskiej. Lubanie*, poz. cyt., s. 325
- ⁷⁰ Biogram tego proboszcza lubańskiego, a także profesora Seminarium Duchownego we Włocławku, z zamiłowania także bibliofila, kolekcjonera i amatora archeologa zob.: S. Librowski, *Kubicki Władysław*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. 16, Wrocław 1971, s. 24–25; W. Kujawski, *Kubicki Władysław*, w: *Włocławski słownik biograficzny*, t. 3, Włocławek 2005, s. 99–100.
- ⁷¹ *Sprawozdanie z wizyty pasterskiej. Lubanie*, poz. cyt., s. 325–327.
- ⁷² ADWł, AKDWł, Akta parafii Lubanie (1921–1937), k. 23–25v.
- ⁷³ Tamże, k. 28.
- ⁷⁴ Tamże, k. 28–28v.
- ⁷⁵ Tamże, k. 44v.
- ⁷⁶ Tamże, k. 20–30v.
- ⁷⁷ Tamże, 35.
- ⁷⁸ Tamże, k. 43–45v, 5457.
- ⁷⁹ Tamże, k. 57.
- ⁸⁰ Tamże, k. 82.
- ⁸¹ Tamże, k. 83, 84.
- ⁸² Tamże, k. 92–92v.
- ⁸³ Tamże, k. 101.
- ⁸⁴ S. Librowski, *Ofiary zbrodni niemieckiej spośród duchowieństwa diecezji włocławskiej*, Włocławek 1947, s. 21–22.